

BÖLÜM 9

BİR POSOF MASALININ ETNOPEDAGOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ*

Tilkiyle Nine

Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar

Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ikramcinar@gmail.com

ÖZET

Okul, antik Sümer ve Mısır toplumlarında yazının icat edilmesinden beri var. Yüzlerce yıldır yaygın değildi ve her yerde yoktu. Oysa eğitim insanlığın başından beri vardı. Okul, insanlığın sonradan icat ettiği eğitim kurumudur. Dünya’da ilk zorunlu okul eğitime 1819 yılında Prusya’da geçilmiştir. Buradaki başarısından sonra dünyaya yayılmıştır. Günümüzde bütün ülkelerde çocuklar hem ailede eğitilir hem de okul eğitimi almak zorundadır.

İnsanlık, okul olmayan zamanlarda çocuklarını aile ve toplumda yetiştiriyordu. Müfredat ise görgül bilgiye dayalı sözlü kültür ürünleriydi. Sözlü halk edebiyatı en önemli müfredatı oluşturuyordu. Öğretimin araçları masal, öykü, tekerleme, ninni, atasözü, aile ve toplum büyüklerinin öğretici hatıraları, efsaneler, mitolojik açıklamalar ve inançlar idi. Çocuklar bunlarla eğitiliyor ve toplumsallaştırılıyordu. Bu sözlü kültür ürünleri yerel idi ve dolayısıyla etnik özellikler taşıyordu. Dünyadaki insanlar insan olma yönünden ortak olsalar da onlara aktarılan etnokültür farklı olduğu için insanlar da farklılaşır. Etnoslar ve milletler böyle ortaya çıkar. Her kültür çocuklarını kendi araçlarıyla eğittiği için kültürel yönden farklı insan toplulukları oluşur. Her kültürün bir ideal insan modeli vardır ve insanlar çocuklarını o modelde tanımlanan insanı elde edecek biçimde yetiştirir. Bu amaç doğrultusunda ailede yapılan eğitime etnopedagoji denir. Masallar etnopedagojinin çocuklar açısından en popüler ve önemli materyalidir. Hayatı tanımaya dair birçok bilgi ve değer masallar aracılığıyla çocuklara aktarılır.

Posof, Kuzeydoğu Anadolu’da tarihte Atabek Yurdu olarak bilinen yerin Ahıska’ya yakın olan özel bir ilçesidir. Taşıdığı özgün etnogenezin özelliklerini en iyi yansıtan kültür merkezidir. Bu makalede Posof tan yazarın derlediği “Tilkiyle Nine” adlı anonim halk masalı etnopedagojik yönden analiz edilerek hangi değer yargılarını, nasıl bir yöntemle aktardığı ortaya konmuştur.

* Bu makale, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında düzenlenmiş olan I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda (I. International Politics And Social Science Symposium-IPSSS) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Elde edilen verilere göre “Tilkiyle Nine” adlı masal aracılığıyla çocuklara nedensel düşünüş öğretilmektedir. Bu ilginç bir bulgudur çünkü Newtoncu bilim felsefesinin ortaya koyduğu nedenselliği anlatmaktadır. Masalda çok çeşitli değerler üzerinde durulmakta ve değerler eğitimi yapılmaktadır. Toplumsal kurallara uymak ve toplumla uyum içinde yaşama zorunluluğu aktarılan temel değerlerden biridir. Masaldaki tilki kuyruğunu yeniden elde etme gayreti göstermektedir. Bundaki amacı kuyruğundan çok, başkalarının kuyruksuz tilki olmasından ötürü kendini aşağılayacakları endişesidir. Kuyruğu tilki için temel değerdir ve kişiliğini, onurunu onun üzerine yerleştirmiştir. Kuyruksuz tilki olmayı onursuz olmak anlamında algılamaktadır. “Başkaları acaba ne der” kaygısı yüzünden kuyruğunun peşine düşmüştür. Böylelikle çocuklara toplumdaki başkalarının görüşlerinin birey açısından önemli olduğu ve toplumun değerlerine uyması gerektiği anlatılır.

Hırsızlığın kötü bir davranış olduğunun anlatıldığı masalda hem hırsızlığı yapan kişi cezalandırılmakta hem de verdiği zararın telafi edilmesi istenmektedir. Bu masalı dinleyen çocukların sağlıklı bir vicdan geliştirmeleri ve adalet duygusu edinmeleri beklenir. Masalda, gereksinimi olanlara yardım etmek, kusurları affedici olmak, merhamet göstermek gibi duyguların daha çok kullanıldığı hâller öne çıkmaktadır. Bu masal ile çocuklara yardımsever olmaları ve kindarlıktan uzak durmalarının gerekli olduğu telkin edilmektedir.

Etnopedagoji, aile içinde çocuk yetiştirmede aktarılan eğitsel içerikte kendini gösterir. Çocuk eğitimi önceki yüzyıllarda tamamen aile içinde yapılırken günümüzde buna okul öncesi eğitim ve medya da katılmıştır. Önceki yüzyıllarda çocuklara genellikle ampirik bilgi aktarılırken günümüzde okullarda bilimsel bilgi aktarılmakta ve aile de mümkün olduğu kadar bu bilgiyle uyumlu bir eğitim vermeye gayret etmektedir. Bu makalede incelenen masal taşıdığı bilimsel mantık ile okul ve aile eğitimini destekleyici bir içerik sunmaktadır. Bu özellikleri ile eğitimin bilimsellik ve ulusallık ilkelerini güçlü biçimde desteklediğinden eğitim gündeminde öne çıkarılması gereken bir öğrenme aracıdır.

Anahtar Kelimeler: Etnopedagoji, Masal, Posof, Eğitim Politikası, Ahıska.

GİRİŞ

Eğitim, insan yavrusunun insanlaşmasını sağlamaktır. İnsanoğlunun insanlaşmasına katkı niteliğindeki her çaba, her etki, her öge, her deneyim ve öğrenme eğitim olarak anlam kazanır ve boş bir levha olarak dünyaya gelen insan yavrusunu insanlaştırır.

Modern toplumdan önceki zamanlarda okulun ve zorunlu okul eğitiminin olmadığı, insanların çok azının okuyabildiği, her türlü öğrenmenin sözlü olarak yapıldığı sözlü kültürün hâkim olduğu dönem vardı. Eski kuşaklar kendinden öncekilerin anlatımlarından ve kendi hayat tecrübelerinden

edindiği bilgileri çocuklarına sözlü olarak anlatarak onlar terbiye edilirdi. Öğretilenler, deneme-yanılma yoluyla sınanarak elde edilen bu bilgi görgül (empirical) bilgiydi. Bu bilgi bilimsel değildi ama tecrübeyle elde edildiği, kuşaklar boyu denemesi-sınaması yapıldığı için yabana atılır bir bilgi değildi.

Türk toplumu sözlü kültür döneminde yüksek bir kültür düzeyine ulaşmıştır. Bu yüksek düzey, yayıldığı coğrafyaya ve kurduğu uygarlığa bakarak, elimizde bulunan ve henüz tamamı yazıya aktarılmamış halk edebiyatı ve folklorik ürünler ile somut ve somut olmayan kültür mirası incelendiğinde rahatlıkla görülür. Bu yüksekliğe bilgi ile ulaşılabilir.

Nizamî (1141-1209), “güç bilgidedir; bilgi dışında hiç kimse diğer kimse-den üstün değildir” der. Bacon (1561-1626) da “bilgi güçtür” der. Bilgiyi elinde tutanlar her çağda güçlüydü. Sözlü kültür çağında tecrübeyle edinilen bilgi, en tecrübeli olan yaşlılarda bulunurdu. Bilgiyi ellerinde tuttukları için ihtiyarlar güçlüydü ve genç kuşak yaşlılara çok değer veriyordu. Nitekim matbaanın geliştiği, bilginin ihtiyarlarda değil, kitaplarda depolandığı Sanayi Devrimi sonrasında zamanlarda yaşlıların otoritesi sarsılmıştır. Genç kuşaklar yaşlılarla birlikte yaşamının fazlaca yarar sağlamadığını düşündükleri için onları huzurevlerine göndermekte artık sakınca bulmuyorlar!

Batı toplumlarında sözlü kültürden yazılı, oradan görüntü (televizyon gibi) kültürüne geçilmiş, şimdi de dijital (bilgisayar, internet) kültüre geçilmektedir. Kültürel miras bu kanallardan aktarılmaktadır. Türk toplumu hâlâ büyük ölçüde sözlü kültür döneminde olmakla beraber yazılı kültürü tam özümseyemeden görüntü kültürüne geçmiş gibi görünüyor.

Eğitim açısından bakarsak, sözlü kültürde her türlü öğrenme söze dayalıdır. Bilgi ve kültür konuşarak aktarılır. Müfredat masallarda, türkülerde, atasözlerinde açık ya da şifrelenmiş olarak sembolik göstergelerde gizlenmiş veya yüklenmiş olarak aktarılırdı ve aktarılmaya devam etmektedir. Bunlar tamamen toplumun kültürüne dayalı olduğu için eğitim büyük ölçüde etnopedagojiktir.

1. ETNOPEĐAGOJİ

Yetişkin bir insan bildiklerinin yaklaşık dörtte üçünü altı yaşına kadar öğrenir. Bu yaşa kadar çocuk ev içinde kapalı kapılar arkasında akrabaların ve çok az kişinin girebildiği mahrem bir alan olan ailede yaşar. Çocuk bu mahrem alanda ona aktarılan kültürün bir ürünüdür. Bu kültür aktarımı okulda olduğu gibi tatil ya da teneffüslerle bölünmez, yetişkinlerle ilişki içinde olduğu anlarda sürekli bir eğitime kültürleyerek yapılır. İşte bu kültür, her kavimde farklıdır ve bunlar eğitim amaçlı kullanılınca etnopedagoji ortaya çıkar.

Etnopedagoji, eğitim biliminin alt dallarından biridir ve Çuvaş bilgin Volkov (1974, 2004) tarafından geliştirilmiştir. Volkov’a göre “etnopedagoji”

goji; etnik grupların yeni yetişmekte olan nesilleri eğitime ve yetiştirmede kullandığı ampirik bilgiyi; aile, boy, kavim, halk ve toplumun süregelen değerlerini, etik ve estetik zihniyetini inceleyen bir bilim dalıdır” (Brejnova vd., 2013: 224). Etnopedagoji iki anlamda kullanılır. İlki, eğitim biliminin alt kollarından biri olarak geçmişte, sözlü kültürlerde geleneksel çocuk yetiştirme biçimi; ikincisi ise, günümüzde, bir toplumun geçmişteki kültür kodlarıyla uyumlu olarak çocuğa aktarılan millî ideoloji olarak. Evde konuşulan dil ve çocuğun öğrendikleri onu kendi kavminin bir üyesi yapar. İnsanları farklılaştıran çocukken öğretilen etnik kültürdür. Bunun içerik ve yöntemlerini inceleyen bilim ise etnopedagojidir.

Etnopedagojinin birçok kaynağı ve aracı vardır. Masallar en etkili olanlardır. Zira masallar, halk edebiyatının en önemli türlerinden bir olmakla beraber asıl önemini çocuklara yönelik güçlü etnopedagojik etkisinden kazanır. Masallar aracılığıyla aktarılan değerler ve etnodidaktik unsurlar, bir toplumun gerçek değerlerini anlamak ve toplumu tanımada kullanılacak en önemli bilgi kaynaklarıdır.

1.1. Etnopedagojinin Etkili Aracı: Masal

Masal, TDK Sözlüğünde (2018); genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür, olarak tanımlanmaktadır. Masal, geleneksel sözlü kültürde halk edebiyatının önemli türlerinden biridir. Masal derleme ve araştırmaları 20. yüzyılın başlarında başlamıştır. Giderek yazılı kültüre geçen Türkiye’de Eflatun Cem Güney, Naki Tezel, Ümit Kaftancıoğlu, Tahir Alangu ve daha birçok derlemeci geleneksel masalları derlemeye ve yazılı hâle getirmeye çalışmışlardır. Birçok araştırmacı da bu dönemde yetişmiştir. Bunlar arasında Pertev Naili Boratav, Muhan Bali, Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu, Umay Günay, Fikret Türkmen, Ahmet Ali Arslan, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek, Mehmet Yardımcı vd. bilim insanlarının araştırmaları bize bu konuda ışık tutmuştur (Sakaoğlu, 2012: 53-54).

Türk Dünyası dünya genelinde çok geniş alanlarda temsil edilir. Yerel farklılıklar olsa da bu farklılıklar ortak kültür kodları üzerinde ve diğerleriyle tutarlı bir bütünlük oluşturur. Farklılıkların başında masal kavramı için kullanılan terim gelir. Azerbaycan Türkçesinde *nağil*, Kırgız Türkçesinde *comok*, Kazak Türkçesinde şabur-şabıs, ertegi, Uygur Türkçesinde *çoçek*, Özbek Türkçesinde *ertek*, *çöpçek*, Tatar Türkçesinde *ekiyet*, Atabek yurdunun Ahıska ağzında ise *hekiya*, *hekiyet* olarak kullanılır (Tokdemir, 1993: 445; Sakaoğlu, 2012:4).

Masallar, söyleyen kişilerin belleklerine, hayal güçlerine, değer yargılarına ve anlatım özellikleriyle toplumun inançları, gereksinimleri ve tüm değer yargılarına göre biçimlenir. Halkın belleğinde bilendir, cılanır ve özgün duruma gelir (Tokdemir, 1993: 445). İnsanoğlu kendi yaşam gerçeğini,

çözüm önerilerini beklentilerini masal olaylarına ve masal kahramanlarına yükleyerek anlatmış ve yüzyıllar boyu, bu yolla gelecek kuşakları uyardı, eğitmeye, yaşamın zorluklarına karşı onları donanımlı kılmaya çalışmıştır (Helimoğlu Yavuz, 2002: 4).

Türk masallarında zorluk çekmeden, bir hüner göstermeden, kişiliğini ispat etmeden başarıya ve mutluluğa erişmek mümkün değildir (Sakaoğlu-Karadavut, 2013: 10). Bu yaklaşım çocuklara hedefe ulaşmanın tesadüflere ya da büyüye değil, çalışmaya ve mücadele etmeye bağlı olduğunu öğretir. Masalların eğitim amaçlı kullanımı çok ve çeşitlidir. Ahlaka veya karakter eğitimine ilişkin bir tutum kazandırmayı kuru bir anlatımla vermektense bir masal içine saklayarak vermek daha etkili olmaktadır. Masallardan yararlanarak dinleme, anlama ve anlatma, duygu, düşünce, hayal gücü ve yaratıcılığını geliştirip derinleştirme, eğlendirme ve değerler sistemi oluşturma masalların ilk bakışta dikkati çeken eğitsel işlevleridir.

Bütün masallar, sevginin kine, güzelin çirkine, iyinin kötüye, haklının haksıza üstün geldiği, yüreklere iyilik, güzellik tohumlarının saçılmasına, çimlenmesine yol açan değişmez özellikleriyle de çocuğa güzel değer yargıları kazandıran, büyüklere yol gösteren, birçok karmaşık durumlardan kurtulmada kılavuz olan ayırık özellikler taşır (Tokdemir, 1993: 446).

Masalarda canavarlar, ejderhalar, cadılar, periler, su başını tutup su içmeye gelen insanları yiyen devler, kendi bir karış sakalı yedi karış olan cüceler ve tuhaf yaratıkların veya farklı karakteri olan tilki, aslan, kurt, kartal gibi hayvanların bulunması çocukların hayal güçlerini özgürleştirdiği gibi bu tipler üzerinden dünyayı ve hayatı tanıtmaya çalışır. Olaylar bu tipler üzerine kurulurken bir yandan da iyilik, kötülük, yardımseverlik, dayanışma, kurnazlık, doğruluk, yiğitlik, mertlik, korkaklık, döneklık, düşmanlık gibi durumlar çocuklara sürükleyici biçimde anlatılır.

Masalda; yasak bağdan nar yediği için kurbağaya dönen çocuğa kurallara uyma, yalan söylediği için taş kesilen adama dürüstlük öğretilir. Bunun gibi insanları iyi ahlaka, dürüstlüğe ve iyiliğe yönlendiren pek çok kavram, söz ve motifin masalarda yer aldığını görürüz. Bunlar masalarda çeşitli iyi ve kötü örneklerle kurallara bağlanmış olarak insanlara sunulur (Aslan, 2003: 397). Masalları inceleyerek belli bir toplumun tarihi, etnografyası, felsefesi, eğitim anlayışı, ideal insan modeli ortaya konulabilir. Bunu yapmak ise birçok masalı incelemeyi gerektirir.

1.2. Değer ve Değerler Eğitimi

Eğitimin öncelikli amaçlarından biri insanlarda değer kavramını oluşturmaktır. Değer, bir nesneye, varlığa ya da etkinliğe ruhsal, ahlaksal, toplumsal bakımdan ya da estetik yönden tanınan önem ya da üstünlük derece-

si; birey ya da grup için herhangi bir nesnenin niteliği, kıymet (Bakırcıoğlu, 2016: 432) olarak tanımlanmaktadır. Toplumun birtakım kavramları önemli-önemsiz, istenen-istenmeyen olarak sınıflaması ve bunu çocuklara da öğretmesi değer eğitimiyle ilgilidir. Değerlerden hareketle değer yargılarına ulaşılır ve bu yargılar ölçü olarak kullanılır. İyi, kötü, güzel, çirkin, doğru, yanlış, haklı, haksız gibi değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerde benzerlik, sosyal hayatın sürmesi açısından önemlidir zira değerler sistemini oluşturur. Gerek ailede gerekse okulda ve toplumda değerlerin aktarımı mutlaka yapılarak ortak değerleri olan karakterli insanlar yetiştirilmeye gayret edilir. Bunda başarılı olan toplumlar daha sağlam yapılı olurlar. Eğitim tarihi ve etnopedagojik araçlara bakıldığında değer eğitiminin bulunan her fırsatta verildiği görülür.

Bu makalede etnopedagoji ve değerler yönünden incelenen “Tilkiyene Nene” (Tilkiyle Nine) adlı masal geleneksel, anonim bir halk masalıdır. Bu masal öncelikle etnopedagojik bir araçtır. Bu araç kullanılarak geçmişte ve hâlen değer aktarımı yapılmakta, karakterli insanlar yetiştirilmektedir. Bu makalede söz konusu masal eğitsel yönüyle incelenmiştir. Araç olarak kullanılan ve yazarın derlediği bu masalın en önemli özelliği çocuklara masal aracılığıyla modern bilimin önemli ilkelerinden biri olan nedenselliğin mantığını aktarmasıdır. İnsanlığın bilim toplumu olduğu dönemde öne çıkan nedensellik düşüncesinin Atabek yurdunda etnopedagojide geleneksel etnopedagojik bir unsur olarak öteden beri kullanılıyor olması dikkat çekicidir. Nedensellik ve aktardığı diğer eğitsel değerlerin analiz edilerek incelenmesi hem gelenek içindeki etnobilim kültürünü ortaya çıkarmak hem de masalın aktardığı eğitsel değerleri ortaya koymak eğitimin milliliği politikalarına da hizmet edecektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı bir masalın etnopedagojik açıdan incelenmesidir. İnceleme nitel araştırma yaklaşımıyla ele alınmış ve etnografik yöntem kullanılmıştır (Johnson-Christensen, 2014) Araştırmaya, folklor araştırmaları üzerinde bakış açısı geliştirme incelemeleriyle başladı (Goldstein, 1983; Coulon, 2010; Arıkan, 2018.) Araştırmada kullanılan masal (EK-1) yazar tarafından Posof'ta 8-10 yaşlarındaki köy çocuklarına anlatıldı ve bu anlatım kaydedilerek fonetik alfabe ile yazıya aktarıldı. Verileri yorumlama ve değerlendirme bu metin üzerinden yapıldı.

2.1. Masal Hakkında

Bu yazıda söz konusu edilen “Tilkiyene Nene” (Tilkiyle Nine) adlı masal (bk. EK-1) yazarın çocukluğunda Posof'un Aşıküzeyir köyünde baba-

sından ve evine gelen akrabalarından defalarca dinlediği bir masaldır. Yazar, bu masalı baba olunca çocuklarına da anlatmıştır. Öğretmenliği sırasında bir derste öğrencilerime anlatırken olayların gelişmesindeki sebep-sonuç ilişkisi ve günümüzdeki bilimsel bilgiyle uyumlu oluşu dikkatini çekmiştir. Yazar masalı yazılı hâle getirmek için aynı köyde yaşayan birkaç çocuğa yerel ağızda anlatır ve bu anlatımı kaydederek sonradan yazıya aktarır. Masalın folklor ve dil araştırmacılarına malzeme olması için yerel ağız ve fonetik alfabeye, Atabek Yurdu ağzının kendi köyünde (Posof-Aşıküzeyir) kullanılan ve evinde konuştuğu şekliyle yazıya aktarır.

Bu masal yazıldıktan sonra araştırmalar derinleştirilince aynı masalın farklı anlatımlarının da olduğu ortaya çıktı. Bunlardan ilki Boratav'ın (2008: 29) "*Az Gittik Uz Gittik*" adlı kitabında yer alan "Koca-Nine ile Tilki" adlı masaldır. Masal, 1939 yılında Gümüşhane'de 38 yaşındaki Fatma Hanım'dan derlenmiştir. Boratav masalın Gümüşhane, İstanbul ve Ardahan'da da anlatıldığını kaydetmiştir (2008: 312). Aynı masalın Ersin Hakan'ın (Tarihsiz, s.24) "*Masallarda Kars ve Yöresi*" adlı derleme kitabında da yer aldığı görülür. Hakan, bu masalı Kars-Arpaçay'ın Başgedik köyünden 1929 doğumlu Müslüm İnan adlı bir yurttaştan, masalların çoğunu derleyen kişi olarak söylediği Posoflu araştırmacı Kemal Bayrak ile birlikte derlemiştir. Ahmet Ali Aslan'ın "*Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar*" (2000: 484) ve 2017 yılında yayınladığı "*Ardahan-Çıldır-Göle Masalları*" adlı kitapta da "Tülküyünen Gocagari" adlı aynı masal küçük ağız farklılığıyla kayda geçmiştir (s. 20-23). Aslan, derlediği masalı 1978 yılında Ardahan merkezinde Güneş Öztürk adlı 40 yaşında bir kaynak kişiden derlediğini kaydediyor. Gerek Hakan gerekse Aslan'ın derlediği kişilerin Posof'tan göç eden kişiler olması kuvvetle muhtemeldir. Posof'tan Ardahan, Kars, Sarıkamış, Selim, Digor, Arpaçay il ve ilçe merkezleriyle köylerine doğru 1940'lı yıllardan itibaren göç yaşanmış ve bu göç 1990'lara kadar sürmüştür. Aynı masalın bu yerlerde anlatılması Posoflu göçmenlerden kaynaklanabileceği gibi bu masalın Boratav'ın kaydettiği gibi Gümüşhane'den de derlenmesi, Atabek Yurdunun ortak bir masalı olduğunu da düşündürülebilir. Bu masalın Atabek Yurdunun Artvin tarafında da anlatıldığını Artvin'de Halkbilim çalışmaları yapan Şahver Karasüleymanoğlu bir konuşmamızda aktardı. Masalın internet üzerinden küçük anlatım farklarıyla paylaşıldığını görmek de mümkündür. Araştırmalar bu masalın Ahıska, Ardahan, Kars, Artvin merkezli Atabek Yurdu (Çınar, 2015; Çınar 2018a) bölgesine ait, özgün bir masal olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

3. BULGULAR VE YORUM

Masallar, ürünü oldukları toplumların sosyo-kültürel aynalarıdır. Onlarda bir toplumun tüm geleneklerini, ekonomik yapısını, üretim-tüketim ilişkilerini, etik değer yargılarını bulabiliriz ama masallar bunları doğrudan değil de çoğu zaman sembollerle anlatırlar. Önemli olan, gerçek yaşamla masal

olayları arasındaki koşutluğu kurabilmek ve onların üstündeki giz perdesini kaldırabilmektir (Helimoğlu Yavuz, 2002: 534). İncelediğimiz Posof masalı birçok etnopedagojik ve etnodidaktik kod ve değer yargısı taşımaktadır. Bu taşınanlar kuşkusuz çocuklara aktarılmaktadır. Hemen hemen her masalda olan bu özellikten farklı olarak incelediğimiz *Tilkiyene Nene* masalının en önemli özelliği günümüzün bilimsel anlayışının dayandığı temel anlayış olan nedenselliğin (sebe-sonuç ilişkisi kurmanın) bir masal aracılığıyla çocuklara aktarılarak bilimsel yaklaşımla sorun çözmeyi öğretmesidir.

Nedensellik, bugünkü bilimin olay ve olguları ele alış biçimi ve problemleri çözüme yolu olarak çok önemlidir. Nedensellik, her olgunun bir sebepten kaynaklandığı, aynı koşullar altında aynı sebeplerin aynı sonuçları doğuracağını ilke edinen Newtoncu bilim felsefesinin temel ilkesidir. Şöyle bir mantık kurulur: Gözlediklerimiz olgulardır yani birtakım nedenlerin yol açtığı sonuçlardır. Bu sonuçlara yol açan sebeplerin neler olduğu bilinirse hangi sebeplerin hangi sonuçlara yol açtığı da bilinir. Sonuçlar değiştirilmek istenirse, örneğin istenmeyen sonuçları, ona yol açan sebebi ortadan kaldırarak sonuç da ortadan kaldırılır. Bu yöntemle bir sorunu çözmek için şöyle bir örnek vermek mümkündür: Bir öğrenci başarısız ise yapılacak şey başarısızlığa yol açan sebep ya da sebepleri bulup, o sebep(ler)i ortadan kaldırmaktır. İlgili sebep(ler) bulunup ortadan kaldırılmadan öğrencinin başarılı olması mümkün değildir. Nedensellik kısaca budur.

Nedensellik bilimin ve bilimsel dünya görüşünün, bilim toplumu olmanın çok önemli bir ilkesidir (Aydın, 2009). Bu ilke okullu toplumlarda bilimsel eğitim verilen okullarda kazandırılmaktadır ve söylendiği kadar kolay olmamaktadır. Zira nedensel düşünebilen insanların oranı, okul bitiren insanların oranının çok altındadır.

Masalda olaylar sebep-sonuç ilişkileri üzerine kurulmuştur. İneğin süt verebilmesi için çayırdaki otlaması (ot sebep, süt sonuç), otun bol olması için suya (yağmura) ihtiyaç duyulması (su sebep, çok ot sonuç), yağmurun buluttan yağması ve bu süreçte rüzgârın rolünü anlatması bilimsel açıklamaya uygundur. Masal, sonuçların ona yol açan sebeplerden kaynaklandığı bilgisini çocuğun bilincine yerleştirmektedir.

Masalda **dünya tasavvuru** daha ilk cümlelerde aktarılıyor. “Bir varmış, bir yokmuş” derken bir belirsizlik yaratılıyor. Masalda olanların gerçek mi, uydurma mı olduğu peşinen bilinmezler arasına sokuluyor. Olup bitenlerin gerçek olup olmadığını algılayış çocuğun tercihinine bırakılıyor. İnsanların sıradan bir hayat sürdürdüğünü anlatırken “üç günlük dünya işte” derken yine belirsizliği öne çıkarıyor, hayatın kısa ve dünyanın gelip geçici, fani bir yer olduğu biçimindeki tasavvuf tasavvuru kaşla göz arasında çocuğa yerleştirilip geçiliyor.

Masalda etnopedagojik değer aktarımının yoğunluğu da dikkati çekmektedir. Tilkinin **hırsızlık** yapması bulut tarafından açıkça kınanmaktadır.

Çocuklar masalı dinlerken hırsızlığın istenmeyen, yüz kızartıcı bir durum olduğunu öğrendikleri gibi, tilkinin kuyruğunun kesilmesinin yol açtığı bedensel acılara, komik ve çirkin bir duruma düştüğü için utancından arkadaşlarının karşısına çıkamayışı ve kuyruğunu tekrar elde etmek için birçok zahmete girmek zorunda kaldığını görerek hırsızlığın çok kötü bir eylem olduğunu, bu masal aracılığıyla, öğrenmektedirler.

Tilkinin kuyruğunun kopması olayında tilkinin canının acıması değil “**elalem ne der**” kaygısı ve diğer tilkilerin kendisini aşağılayacağı endişesi daha önemlidir. Hatta temel mesele budur. Kuyruk, tilkinin kök değeridir; namusu, şerefi, haysiyeti gibi bir niteliğidir. Masalı dinleyenler, kişinin canından, canının acımasından daha önemli şeyleri olduğunu ve bunların başında da kök değerinin geldiği hususunda eğitiliyorlar. Kök değerler, bir kültürü bütünleştiren ve bu yolla öteki kültürlerden ayırt edilmesini sağlayan, kilit önemdeki, temeldeki ve odaktaki değerlerdir (Çınar, 2018b: 82). Diğer tilkilerin kuyruksuz tilkiyi yoldaş olarak görmeyişleri, kişinin değerleri uğruna mücadele etmesinin önemine vurgu yaparken, değersiz olmanın utanç verici bir hâl olduğu bu masal ile öğretiliyor.

Türk masallarının toplumcu yönü oldukça güçlüdür. “El âlem ne der” söyleminin bireyselliği ve kişisel özgürlüğü bastırıldığı eleştirilerine rağmen Doğu kültürlerinin kök değerlerinden biri olan **toplumculuk ve eşitlik** vurgusunun bir masal üzerinden de yüklendiğini gösteriyor. Toplumculukta, toplumun menfaatleri kişisel çıkarların üstündedir. Bu masalda tilkinin kişisel istekleri için değil, “tilki toplumunun” ülkü, istek ve beğenileri uğruna kuyruğunu elde etme mücadelesine girdiğini görüyoruz. “El âlemin” (toplumun) beklentilerini karşılama kodu, Posoflu çocuk büyüyünce açılımını yapıp, gerekirse vatani için şehit olmayı, bir dava için sonuna kadar mücadele etme azmini çocuğa yüklüyor. Bu kod, bireyi değil toplumu önceleyen bir kültüre mensup olmakla övünecek, toplumun çıkarlarının bireyin çıkarlarının üstünde olmasını yeğleyen kültür mensubiyetini olumlar. Bu kabul edilince toplumun bireyin davranışları üzerinde baskı kurmasına “mahalle baskısı” diye karşı çıkmak boşunadır. Öte yandan bu tür aktarımlarla bireyin her türlü hâline karışma hakkını kendinde gören bir toplum ortaya çıkmışsa ve bunun bireyin kişisel haklarını çiğner noktaya geldiği düşünülüyorsa, etnopedagojik malzemeye ya da okul müfredatına bu çelişkiyi giderecek dengeleyici unsurlar eklemek gerekir.

Türk kökenli masalarda padişahların, vezirlerin, beylerin halkı temsil eden “ötekilerden” ayrıcalıklı yönü yoktur. Türk masallarında tam anlamıyla “demokratça” bir yaşam sürdürüldüğü görülür. (...) Padişahoğulları yoksul çamaşırçı kızına abayı yakar. Muratlarına ermek için nice çileli yollarda at koştururlar. Padişah ve vezir karıları derede çamaşır yıkar. (...) Halktan hiç kimse soylu olmayan bir kişinin başa geçmesine karşı koymaz, engel olmaya kalkışmaz. Genellikle masallarımızın dünya görüşü eşitlik, kardeşlik ve sınıfsızlık ilkesine dayalıdır (Sarıyüce, 1989: 170).

Bulutun tilkiyi azarlayışı düşük dozlu bir ceza olarak nitelenebilir. Etnodidaktik bağlamında **ceza vermenin** bir ikna ve öğretme yolu olduğunu, buna izin verildiğini gösteriyor. Bulutun söylediği sözler ise adeta kamu vicdanının sesidir. Kendini olayın akışına kaptrıp tilkiden yana tutum geliştiren dinleyiciyi sarsan bir durumdur. Dinleyici vicdan muhasebesini belki daha sonra yapacaktır ama masalda bunun özellikle yapılması, toplumun **kamu vicdanının** sesine önem vermesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Posoflu veya genel olarak Atabek Yurtlu insanlar, ılımlı, barışçı, soğukkanlı, sakin insanlar olarak bilinirler. Kendi davranışlarını toplumun vicdanı açısından değerlendirmede yetkin oldukları düşünülebilir. Posoflularda “acaba başkalarına karşı yanlış yapmış olabilir miyim” diye davranışını kamu adına vicdanen yargılaması yaygın bir telkin ve gözlemdir. Sorun yaratan eylemlerde hatayı önce kendinde aramak Posoflularda sık gözlenir. Bunlar etnopedagojinin sonuçlarıdır ve gelişkin bir toplumsal yaşam için olumlu davranış örüntülerini ortaya çıkarır.

Masalarda, dinleyicileri iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa, dürüstlüğe, çalışkanlığa sevk eden bir mesaj verilir. Bu sebeple her masalın sonunda iyiler mükafatlandırılır, kötüler cezalandırılır (Sakaoğlu-Karadavut, 2013: 9). İncelenen masalda da Tilki, kötülük ve haksızlığının (hırsızlık) hem cezasını çekiyor hem de bedelini ödüyor! Tilki hem kuyruk acısı yaşıyor hem de onu geri almak için ninenin sütünü iade ederek bedel ödüyor; telafi ediyor. Bu anlatımla masal çocuklarda **adalet duygusunu** da hayli gelişmiş bir anlayışla kavratıyor. Sadece cezalandırarak değil, telafi ettirerek adaleti yeniden kuruyor. Bu anlayış masalı dinleyen çocukta sağlıklı bir **vicdan gelişiminin** de temelini atıyor.

Bulutun tilkiye dersini vermesinden sonra ona **merhamet** gösterip **affetmesi** ve dileğini kabul etmesi de etnopedagojik bir unsur olarak kayda değer. Azarlama etnodidaktik bir öğretme yöntemi olarak karşımıza çıktığı gibi, çocuğa dersini verdikten sonra yeni bir sayfa açma fırsatı vererek topluma kazandırmak ve sosyal ilişkileri yumuşak tutmayı telkin eden bir yaklaşım sunuyor. Masal, dinleyenlere **affedici olmaları**, kindar ve katı olmamaları gerektiğini telkin ediyor.

Birkaç sahnede yalvarmanın olduğu görülüyor. Üstelik yalvarınca karşı tarafın olumsuz kararını değiştirdiğine tanık olunuyor. Bu üslubun onaylanan bir yaklaşım olduğu görülüyor. **Yalvarmanın**, bir rica etme üslubu mu, alttan alma mı, diz çökme mi yoksa isteklerinde ısrarcı olmak olarak mı anlaşılması gerekir? Yalvarma sahnesi tilkinin nineden kuyruğunu istemesi ve rüzgârın yönünü değiştirmesini istediğinde karşımıza çıkıyor. Tilki, ninenin karşısında suçlu ve mahcup durumundadır. Dolayısıyla ikna etmek için alttan alma, pişmanlık duyduğunu gösterip örtülü biçimde özür dileme taktiklerini kullanıyor ve kuyruğunu talep ediyor. Sorun çözücü bir davranış olarak özür dilemek kötü olarak değerlendirilemez. Kaldı ki açıkça özür dilemiyor, dilemiş gibi yapıyor! Özür dilemenin erdemli tarafının

yanı sıra haysiyet aşındırıcı bir sonucu da vardır; masal çocuğu o noktaya yaklaştırmıyor! Rüzgâr konusuna gelince, tilki rüzgâra alttan alıcı, rica edici bir davranış içindedir. Rüzgârın yardım isteğini reddedişi karşısında mahcup oluyor, hayal kırıklığı yaşıyor, morali bozuluyor ama pespayelik içine de düşmüyor. Kısacası, yalvarma diz çökme ve teslim olma değil, alttan alıcı bir rica etme üslubu gibi görünüyor.

Masaldaki bir başka öğrenme konusu da karakterlerin tilkiye hep yardım etmesidir. İhtiyaç sahiplerine yardım etmek olumlu bulunuyor ve çocuklara pozitif olmaları, yardımlaşma ve dayanışmayı önemsemeleri, düşkünlerin elinden tutmaları öneriliyor. Zor duruma düşünce başka insanlardan yardım beklemeyi de doğallaştıran bir anlayış aktarılıyor.

Masalın anlatma biçiminde de dikkati çeken bir durum var. Masalın içindeki **olay tekrar tekrar anlatılıyor**. Tilki, yardım istediği herkese olayı başından itibaren ayrıntıyla anlatıyor. Gelen cevap da aynı şekilde, olay yeniden baştan sonuna kadar anlatılarak karşılık buluyor. Bu tekrarlar konunun **bellekte sağlam bir yer etmesini sağlıyor** olmalı. Öte yandan bu tekrarlar sıkıcılık yaratıyor ve çocuklar sabırsızlanıyor. Belki de bu bir espri!.. Anlatımlarda, tadını kaçırmamak için, tilkinin tekrarları anlatılırken karşı taraftan gelen cevapta aynı şeyleri tekrarlaması aktarılmıyor, kısa cevap verilmekle yetiniliyor.

Masal, **mutlu son** ile bitiyor. Masalların **mutlu son** ile bitmesinin önemli bir doğurgusu vardır: Durumun tatlıya bağlanması çocuklara dünyaya umutla bakmalarını telkin eder. Halk masallarının genellikle mutlu sonla bitmesi bu telkin içindir. Hayata karşı iyimser ve olumlu tavır takınmak insanlara mücadele etme azmi kazandırır. Bizim masalımızda da dersler alındıktan sonra her şey tatlıya bağlanmıştır.

Bütün masalarda olduğu gibi bu masalda da dilin çocukların dil gelişimine olumlu etkisini görmek mümkündür. Masalda gündelik hayat içinde fazlaca kullanılmayan sözcük, deyim ve atasözlerinin yanı sıra dilin güzelliğini yansıtan betimleme ve benzetmeler de yerel ağzın inceliklerini yansıtıyor.

SONUÇ

Atabek yurdu, tarihsel derinliği olan, özgün bir etnogenezin sonucu olarak ciddi bir kültür bölgesidir. Bu bölgenin kültür üretim merkezi Ahıska idi. Posof ise Ahıska'nın hemen bitişiğindedir. Ahıska sınırın öte tarafında kalınca Ahıska'nın küçük bir örneği olarak özgünlüğünü ve varlığını sürdürdü. Bu bölgenin zengin bir etnopedagojik malzemesi vardır. Bu malzemenin türlerinden biri olan masallar ise şimdiye kadar etnopedagojik açıdan değerlendirilip analiz edilmemiştir.

Eğitim insanlığın başından beri vardı. Okul ise yazının icadından beri vardır. Zorunlu kitlesel eğitim ise yaklaşık iki yüz yıllıktır... İnsanlar, okul ve öğretmen olmadıkları yer ve zamanlarda çocuk eğitiminde bugünkü müfredatın işlevini karşılamak üzere büyük ölçüde halk edebiyatına dayalı folklorik malzemeyi kullanıyordu. Bu masal aracılığıyla çocuklara yüklenen geleneksel eğitim müfredatında bulunan nitelikler günümüzün pedagojik bilgileriyle tutarlıdır. "Tilkiyken Nene" masalı aracılığıyla çocuklara nedensel düşünüş, kök değerlerin sürdürülmesine vurgu yapılması, toplumcu olmak, hırsızlığın birçok kötülüğe sebep olan olumsuz bir davranış olduğu, adalet duygusu ve vicdan gelişimini destekleyen öğelere yer vermesi, merhamet gösterme ve kişilerin merhamet ve affetme gibi özellikler taşımasının erdemli bir hâl olduğu, sorun çözmede alttan alıcı bir yaklaşımı tercih etme ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gerektiğinin kavratıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kazandırılan bu niteliklerin bazıları yereldir ve bu yüzden etnopedagojinin konusudur.

Eğitimde etnopedagojik materyal olarak folklorik malzemenin kullanımı eskide kalmış değildir. "Aile terbiyesi" denilen evde, aile içinde verilen eğitim etnopedagojiktir ve halk edebiyatına dayalı folklor malzemesinin kullanımı sürmektedir. Etnopedagojinin kullandığı malzeme görgül bilgiye dayalıdır, deneme yanılma yoluyla kuşaklar boyunca denenerek geliştirilmiştir. Geçmişte kalmış sorunlara çare olmak üzere üretilmiş olanları da vardır, güncelliğini yitirenler de. Bu bilgiler güncellenebilir ama yabana atılamaz, modası geçmez. Yabana atmak toplumu mankurtlaştırmaya açmakla sonuçlanır. Bu yüzden Türk eğitim sistemi, Cumhuriyetin başından beri aile eğitimiyle okul eğitiminin birbiriyle uyumlu olması için Atatürk'ün deyişiyle "Doğudan ve Batıdan gelen etkilerden uzak, kendi yaradılışımıza uygun" olsun diye "millî eğitim"i esas alır. Eğitimin amaçları arasında "Türk milletinin bütün fertlerini", "...Türk milletinin millî, ahlâkî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren (...) yurttaşlar olarak yetiştirmek" eğitimin temelinde yer alır (1739 sayılı yasa). Bu amaca ulaşmak eğitim politikasının ulusal özelliklere dayanmasını zorunlu kılar. Günümüzde eğitimin millî oluşu, eğitim politikalarının etnopedagojik malzeme olarak Türk milletinin folklor malzemesine dayalı olmasını, özellikle küreselleşme ve Ortadoğu kültürlerinin Anadolu üzerinde kültürel yayılması karşısında daha da önem kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ahmet Ali. (2000). "Kuzey Doğu Anadolu (Kars) ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar." II. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Aslan, Ahmet Ali. (2017). Ardahan-Çıldır-Göle Masalları. Ankara: Kömen Yayınları.
- Aslan, Ensar. (2003). Halkbilimi Araştırmaları 1. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Arıkan, Arda. (2018). Etnografinin El Kitabı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aydın, Hasan. (2009). Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu. İstanbul: Bilim ve Gelecek Yayınevi.
- Bakırcıoğlu, Rasim. (2016). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü. İkinci baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boratav, Pertev Naili. (2008). Az Gittik Uz Gittik. 4. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Brejnova, L.N, Nabok, İ.L., Şçeglov, V.İ. (2013). Etnopedagogika. Moskva: İzdatelskiytsentr. Akademiya.
- Coulon, Alain. (2010). Etnometodoloji. (Çev. Ümit Tatlıcan) İstanbul: Küre Yayınları.
- Çınar, İkrâm. (2015). Atabek Yurdu: Jeokültürel Yaklaşım. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çınar, İkrâm. (2018a). "Atabek Yurdu Etnopedagojisi: Ahıska Örneği." Turkish Studies. Vol 13/4, Winter 2018. DOI <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13145>.
- Çınar, İkrâm. (2018b). "Mankurtlaştırma ve Etnopedagoji Kavramlarına Aytmatov Gibi Bakmak". Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. Cilt 6, Sayı 13, s. 80-99. Mayıs, 2018.
- Hakan, Ersin. (Tarihsiz) Masallarda Kars ve Yöresi. Sakarya Üniversitesi Yayınları. ISBN-978-605-4735-36-5.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine. (2002). Masallar ve Eğitimsel İşlevi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Johnson, Burke ve Christensen, Larry. (2014). Eğitim Araştırmaları: Nitel, Nicel ve Karma Yaklaşımlar. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir) Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (2012). Masal Araştırmaları. 5. Baskı. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim ve Karadavut, Zekeriya. (2013). Halk Masalları. 2. Baskı. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Sarıyüce, Hasan Latif. (1989). Masal ve Çocuk Edebiyatındaki Yeri. Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1989. (Ed. M. Ruhi Şirin) İstanbul: Gökyüzü Yayınları.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2018). TDK Güncel Türkçe Sözlük tdk.gov.tr (açık erişimli)
- Tokdemir, Hayrettin. (1993). Artvin Yöresi Folkloru. Kendi yayını. ISBN: 975-95311-0-0
- Volkov, Gennadi N. (1974). Etnopedagogika. Çeboksarı., Çeboksarı.
- Volkov, Gennadi. N. (2004). Çuvaşskaya etnopedagogika. Çeboksarı: Çeboksarskaya Tipografiya.

EK-1. Masal

TILKIYNEN NENÉ

Bir varımış bir yoğımış. Zamanın birinde fahır bir néné varımış. Bu kanayağlı yalağuz yaşıyermiş. Bir tene de kara inegi varımış. Onun südünden yağ peynır édár, satar, geçinip gedármış. Üç günnuh dünyé iştá.

Her gün südi sağıp kara inégi merleye otlamaya tarılıp évá geliyermiş. Évda südi yağ peynır édiyermiş. Bir de bañiyér ki bazı günnerde süd azaliyér. “Ece bu süd nécoliyér?” diyé bir gün gizleniyér. Ağniyér ki bişe bu süde tadanmış. Bir de bañiyér ki bir tilki féydahlandı. Sına sına geliyér. Külege kafayı soğanda néné orada eline gèçan orağı tilkiye kotozliyér. O ki kotozliyér, tilkinin kıyruğı késilip kopiye. Tilki da kaçiyér. Néné, “Vay ahırı tütünü sönacağ, vay muğariz qalacağ sani gidi... Démağ benim südümi sen içiyén he? Ahırın puc olsun sánın he mi...” diya bağıriyér.

Tilki kaçıp canını kırtariyér da kıyruğı qaliyér... Cani acişıyér hama canından çoğ kıyruğunun olmamasına yaniyér. Kıyruğı ki yoğ, oni hazetmiyér oğlumcan. “Bélecanama tilkilerin içine nasıl çığém, eleme ibretlüğa.” diyér.

Tilki geri geliyér nénénin yanına ki kıyruğunu ala. Bañiyér ki néné orada beklileyér. Kıyruğı da yérdá. Tilki dilá galiyér. Nénéye diyér ki:

- Nénécan néné. Ne oldi, oldi. Gel étma éylámá, aho kıyruğumi vér de tikém tikiştürém yoldaşlarıma ulaşém.

Nénénin hërsi hele geçmemiş. Vërmiyér. Tilki gene yavralanda ahırında biraz insaf édiyér.

- Gét içtuğun kádár süt getür, ben de kıyruğun vërem. Tik tikiştür, yoldaşlarıma ulaş, diyér.

Tilki, “Tamam.” diyér. Ná désin? kara kara düşüniyér. Südi nërdán bulsun... Gëdiyér bir çáyirdé bir inék görileyér. Ona yavraliyér:

- İnékcan inék. Aho nénénin südüni içándá hërslendi de benim kıyruğumi kıopardi. Şindi de kıyruğumi vërmiyér. Éger sen bene süt vëürsán, onu nénéye vërip nénéden kıyruğumi alacam, tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşacam, diyér.

İnek dá diyér ki, “Nërda bulém sene südi? Gendi tanaama ancağ yëtiyér... Medeme çoğ iştiyén, gët çáyıra de eger bene çoğ ot vëürse ben de sene süd vëürüm. Sen de südi nénéye götürür, nénéden kıyruğun alur, tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşursun.”

Tilki çáyıra gëdiyér. “Çëyircan çáyir. Aho nénénin südüni içándá hërslendi de orağını atıp benim kıyruğumi kıopardi. Şindi de kıyruğumi vërmiyér. Diyér ki sen benim südümi geri vër, ben de senin kıyruğun vërem. Bir inéğá gëttim dédim ki eger sen bene süt vëürsen, ben de oni nénéye vërip nénéden kıyruğumi alacam, tikip

tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşacam. O da dedi ki gêt çáyıra de bene ot vërsin, ben de oti yiyëm sūd edëm, sene vërem, sen de südi nënëye götür, nënëden kıyruğun al, diyër. Ocağan düştüm. Bene ot vër, oti inëge yëdürëm, o da bene sūt vërsin. Südi nënëye vërem de kıyruğumi alëm, tikip tikiştürëm de yoldaşlarıma yëtişëm.”

Çáyir düşüniyër taşımıyër, tilkiyá diyër ki, “Otum azdur. Artuğuni nêrdá bulëm. Eger buluda gëdip diyársan ki üstüme yağmur yağdursun, o da yağdursa ben de otları böyüdüürüm. Sene oti vëürüm. Sen de oti inëge götürür yëdürürsün, inëk de sūt eder, südi alıp nënëye götürür kıyruğun alur, tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşursun.”, diyër.

Tilki kaçıp buluda geliyër. “Bulutcan bulut”, diyá yavralmaya başliyër. “Dëyho nënënin sūdünü içtim da bene hërslendi. Orağımı atıp kıyruğumi kesti. Şindi de kıyruğumi vërmiyër. Diyër ki sen benim sūdümü geri vër, ben de senin kıyruğun vërem... Nêrdá bulëm? Kaçtım sūd iştámáyá inëge gëttim. Dëdim ki eger sen bene sūt vëürsen, ben de oni nënëye vërip nënëden kıyruğumi alurum, tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşurum. O da bene dedi ki, gêt çáyıra de bene ot vërsin, ben de oti yiyëm sūd edëm, sene vërem. Çáyıra gëttim ona dëdim ki çáyircan çáyir, bin bereketin bol olsun. Bene ot vër, oti inëge vërem, inëkten südi alëm nënëye götürëm, nënëden kıyruğumi alëm de tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşëm. Çáyir da dedi ki ortaluh zati kıri. Ot olmiyër. Gêt buluda de ki, yağmur yağdursun ben de ot edëm, oti inëk yësin, sūdünü sağ nënëye götür. Nënëden kıyruğun al, tik tikiştür yoldaşlarıma ulaş, dedi.” diyër. “Ocağan düştüm bulut, hayte, görëm sáni.” diyá da yavraliyër.

Bulut bir şimşék attuhtan sora dönüp tilkiyá bahıyër. Heç kıyruğusuz tilki görmemiş imiş. Tilkiye ële güliyër ki... Aşırında cani yaniyër, tilkiya diyër ki, “Aşında yağacam ama sene söz vëran çáyir oyanda duriyër. Gêt yüzgêre de beni çáyirin üstüne götürsün, ben de oraya yağëm. Orada ot bitsin, otu inëk yësin, inëk sūd etsin, südi nënëye götür, nënëden kıyruğun al.” diyër.

Tilki gendi gendiná diyër ki herkeş beni başından savuşturiyër. Düz yoldan çıkarıp ağzımı kera vëriyêrler ki boğuşëm durëm. Gendine cani yaniyër. Tilkinin gövli kırılmış. Gene bir umut diyá tağa başoğari gëdiyër ki yüzgêre yavrala. Gëdiyër olacan. Gëdip tağda yüzgêri buliyër. “Ocağan düştüm. Aho kövdeki ommiyacağ nënënin sūdünü hâbársiz içtim, bene hërslendi de orağımı atıp kıyruğumi kopardı. Şindi de kıyruğumi vërmiyër. Diyër ki sen benim sūdümü geri vër ben de senin kıyruğun vërem. Ben de sūt iştámáyá inëge gëttim. Dëdim ki eger sen bene sūt vëürsen, ben de oni nënëye vërip nënëden kıyruğumi alurum, tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşurum. O da dedi ki gêt çáyıra de ki bene ot vërsin, ben de oti yiyëm sūd edëm, sene vërem. Çáyıra gëttim ona dëdim ki çáyircan çáyir, bereketin bol olsun, bene ot vër, oti inëge vërem, inëkten südi alëm nënëye götürëm, nënëden kıyruğumi alëm de tikip tikiştürüp yoldaşlarıma ulaşëm. Çáyir da dedi ki ortaluh zati kırağ. Ot olmiyër. Gêt buluda de ki yağmur yağdursun ben de ot edëm, oti inëk yësin, sūdünü sağ, nënëye götür. Nënëden kıyruğun al, tik tikiştür yoldaşlarıma ulaş, dedi. Ben de buluda gëttim. Dëdim ki bulutcan bulut, Allah rızası için aho çáyıra bir tamça yağmur yağdur da ot bitsin, oti inëge vërem, inëkten sūt alëm, nënëye vërem de nënëden kıyruğumi alëm, tikem tikuştürëm de yoldaşıma ulaştürëm, dëdim.

Bulut da dèdi ki gèt yüzgère de èssin de beni çáyırın üstüne götürsün. Yağacam da barema çáyırın üstüne yağèm. Ot bitsin, oti inèk yèsin, inèk sût vèrsin, sen de südi al nènèye vèr, nènèden kıyruğun al, tik tikiştür da yoldaşlaran yetiş, dèdi. Ocağan düştüm yüzgèr kıardaş, náolur, hayte, görèm sáni. Tağa taşa düştüm, beni eli boş çávúrmá.

Yüzgèr hèrsli hèrsli tilkiye bağıyèr. Tilki tusiyèr. “San beninen oyun mi oyniyen ola onmiyacağ.” diyèr. “Ben ne terefe èsiyèrim, san gálmış beni nèráyá çávüriyen. Bèç misin, nasın? Ceynem ol, gèt başımdan... Niyá hırhızluğ èttin ki... Ètmiyaydın. Yazuğ günáh degül miydi o kıanayağlıya. Varyètinin hápisi bir kıolop sūd, oni da san çalmışın! Yiiit! Gözüm görmesin sani.” Tilki yüzgèrin ona yardım ètmiyacağını zaniyèr. Zati kıyruğı yoğidi, kıulağları da düşiyèr başşığı. Èle günáhluğ görüniyèr ki... Yüzgèrin cani yaniyèr tilkiye. Ámádáni duriyèr ve oyani teref èsmaya başliyèr.

Tilki yüzgèrin insafa gelduğuni ağıniyèr. Ordan kıop èdiyèr, tağdan başşığı. Kimi segirdiyèr, kimi kıolilaniyèr èniyèr dèli düz çáyıra. Èle ènar ènmaz yağmur döşiyèr. Yağıyèr ki na yağıyèr, olacan. Diyarsın ki göğ dèlinmiş. Múbarek çáyir diyarsın ki èle oti içində sahlamış. Hama ot çıhiyèr. O kıurağdan kıavrulmuş çáyir hapağaptan otlaniyèr, diyarsın ki biçenek! Al tırpani vur döşüne... Èle inèk de orda, girmiş çáyıra bir baştan otliyèr ki diyarsın kııtluğtan çılmış. Biráz ki otliyèr, tilkiyi çağiriyèr yanına.

Diyèr ki, “Tilkican gel. Na kıádár sût lazım isa sağ götür. Götür de o nènèye vèr. Vèr de kıyruğun al. Tik tikiştür da yoldaşlaran ulaş.”

Tilki da èle èdiyèr.

Hayten bağıèm. Açaçağ, èlèm évá kıaçacağ!

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerini hatırlatan o meşhur şiirine atıfla, '*orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ili ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışma, büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda kitabın hazırlanmasındaki temel amacımız; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değerleri, varlıkları ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel envanter oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim güz, güzide bir Anadolu toprağıdır.

Ardahan siyaseti, tarih ve arkeolojisi, edebiyat ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını konu alan ve değerlendiren 21 bilimsel makaleden oluşan bu kitap, bir şehir monografisidir. Ancak Ardahan ili, tarihi, yer altı ve yerüstü pek çok zenginlikleri ile tek bir kitapta, bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde, geniş bir değer spektrumuna sahip olduğundan, "Ardahan Değerlemeleri I", serimizin ilk kitabıdır.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere, akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği ile Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

NOBELBİLİMSELESERLER

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Markasıdır.

Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleryüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90 216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com|okuyucu@nobelyayin.com

www.nobelyayin.com

nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

9 786052 149928

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ

-|-

Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı

Yazarlar

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı
Adem Keser
Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyanıker
Emre Gezer
Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa
Prof. Dr. Şüreddin Memmedli
Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar
Prof. Dr. Adem Üzümcü
Arş. Gör. Tarık Duran
Arş. Gör. Ramazan Taşçı
Prof. Dr. Ali Çımat
Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan
Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç
Prof. Dr. Berrin Filizöz
Arş. Gör. Dr. Mehmet Gür

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk
Doç. Dr. Seymur Ağazade
Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan
Arş. Gör. Ömer Atalay
Doç. Dr. Ötügen Senger
Öğr. Gör. Kemal Yazıcı
Doç. Dr. Aziz Gül
Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz
Prof. Dr. Ahmet Güler
Dr. Selim Bıyık
Zir. Müh. Gökhan Kavak
Yük. Müh. Abdurrahman Aydın
Arş. Gör. Emre Uğurlutepe
Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Bilimsel Eserler No. : 193
ISBN : 978-605-2149-92-8
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2019

© Copyright 2019, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. 'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' Bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-2149-92-8

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezh Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

SUNUŞ

Üniversiteler, toplumların teknik ve insanî düzeydeki beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere bilgiyi üreten, ürettiği bilgiyi işleyerek, bölgesi, ülkesi ve insanlık için anlamlı ve yararlı çıktılara dönüştüren bilimsel merkezlerdir. Ardahan Üniversitesi, hedef olarak Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı, kendi hinterlandındaki bu geniş coğrafyanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, işbirlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınmada içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir. Bu misyon doğrultusunda Üniversitemiz, fikri ve vicdanı hür, milli ve kültürel değerlerine bağlı, eleştirel düşünen, girişimci, başarılı ve üstün nitelikli bireyler yetiştirme hedefi doğrultusunda, hitap ettiği coğrafyanın potansiyellerini açığa çıkararak, katma değerler üretme yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Bu doğrultuda kuruluşundan bu yana henüz on bir yıl geçmiş olan Üniversitemiz, bir yandan güçlü bir fizikî alt yapı oluşturmaya çalışırken, öte yandan özgür çalışma ortamı içerisinde, çalışanlarının mensup olmaktan gurur duyduğu, niceliksel ve niteliksel bakımdan yetkin akademik kadrosuyla eğitim/öğretim faaliyetlerine başarıyla devam etmektedir. Bu kapsamda, küreselleşen dünyayı iyi okuyup, bölgemizin ve ülkemizin gerçeklerini göz ardı etmeden, kalite odaklı araştırma ve projeler üretmenin, patent çalışmaları yapmanın gayreti içinde olan Üniversitemiz; şehirle bütünlük bir şekilde, kamu ve özel sektör işbirliğini sağlayarak, bilgiyi teknolojiye dönüştürmeye odaklanmıştır. Bu hedef çerçevesinde, Üniversitemiz, ilimizin, bölgemizin ve uzandığı coğrafyanın geliştirilmeye açık somut/soyut zenginliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Kanaatimce Ardahan gibi kadim bir ilimizin, bilimsel olarak etraflıca incelenmesi için Üniversitemiz, önemli bir ortam sağlamaktadır.

Tarihsel düzeyde, Üniversitemize adını veren Ardahan ilimiz, geçmişte Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçit kapısı iken; günümüzde Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan kapımız olma özelliği ile jeopolitik önemini korumaktadır. Açılması beklenen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Borçka'da inşası planlanan Muratlı Gümrük Kapısı ile birlikte, Ardahan ve çevresi, ülkemiz açısından stratejik bir öneme sahip olmasının yanı sıra; muazzam düzeyde turistik ve lojistik fırsatlarıyla öne çıkmaktadır. Ekonomik açıdan, sahip olduğu et, süt, tereyağı, kaşar ve bal gibi hayvansal ürünler göz önünde bulundurulduğunda, Ardahan, yapılacak yeni yatırımlarla, sosyo-ekonomik kapasitesi açığa çıkarılması gereken güzide bir ilimizdir. Sosyal düzeyde ise; örf, adet, gelenek, görenek ve folklorik zenginlikleri ile pek çok kıymeti bünyesinde taşıyan Ardahan'ın yerel kaynaklarının bilimsel bilgiler ışığında incelenip, ekonomik ve toplumsal bir kıymete dönüştürülmesi konusunda Üniversitemizin, sorumlu kurumların başında geldiği bir gerçektir.

Bu bağlamda, Üniversitemiz üzerine düşen görevi yerine getirme hususunda, somut projeler üreterek önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim bugüne kadar gerçekleştirdiği birçok bilimsel etkinliğin yanı sıra; Üniversitemizin 10-12 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlemiş olduğu I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, bu vizyonun bir tezahürü olarak alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Sempozyumun ana teması olan Ardahan Değerlemeleri başlığı altındaki çalışmaların toplandığı bu kitap, ilimizin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapısıyla ilgili kapsamlı ve özgün bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan ilk 'derleme kitap' olma özelliğini taşımaktadır. Üniversitemizin ön ayak olduğu bu kıymetli çalışmanın, ilgili okurlara yarar sağlamasını içtenlikle temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

EDİTÖRDEN

Anadolu folkloru ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan şair Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerine ilişkin, belli bir yakınma içeren, o meşhur şiirine atıfla, '*Orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışmanın, çok kritik bir önemi haiz olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, geniş bir perspektifi gerektirebilecek bu tür çalışmaların yapılması; ilin tarihsel, sosyolojik ve ekonomik açıdan yeniden inşası için gerekli hamleleri tetikleyebilecek ve uzun vadede toplumsal bellek oluşturabilecek bir potansiyel taşımaları bakımından, oldukça büyük değer taşımaktadır.

Bu çerçevede münferit çalışmaların ötesinde, Ardahan'la ilgili kapsamlı bir envanter oluşturma düşüncemiz; aslında nice zamandır köklü bir şekilde içimizde yer etmiş idi. Sözü edilen bu arzumuzu gerçekleştirebilme mecralarımızdan biri, 10-12 Ekim 2018 tarihinde Üniversitemiz ev sahipliğinde gerçekleştirdiğimiz I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu oldu. Elinizdeki bu kitap, sözünü ettiğim I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nun 'Ardahan Değerlemeleri' adlı kategorisinde sunulmuş olan ve hakem değerlendirmesinden geçmiş makalelerden yapılan bir 'seçki' niteliğindedir.

Kitabın hazırlanmasındaki temel hedefimiz; siyasetinden ekonomisine, edebiyat ve kültüründen hayvancılığına kadar, Ardahan'ın pek çok farklı boyutunun bilimsel şekilde ele alınmasıdır. Öncelikli amacımız ise; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değer, varlık ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel kaynak oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim gürr, kıymetli ve güzide bir Anadolu toprağıdır.

Tarihsel açıdan Ardahan'daki Türk varlığı, M.Ö. 720 yılında bir Türk kavmi olan Kıpçaklar'ın ataları olan Kimmerler'e dek uzanır. Şehir, adını 628 yılında Hazar Türklerinin bir kolu olan Arda Türklerinin eline geçmesinden

sonra almıştır. 1069'da Alparslan tarafından fethedilerek Selçuklu Devleti'nin egemenliğine giren Ardahan, 1551 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. 1828-1855 yıllarında Kars ve Batum ile birlikte savaş tazminatı olarak Ruslar'a bırakılan Ardahan; 40 yıl sonra, 1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmiştir. Ancak bundan altı ay sonra, Mondros Ateşkes Anlaşması'yla Ermeni ve Gürcülerin işgaline uğramış, ardından 23 Şubat 1921'de düşman işgalinden kurtarılmıştır. Yakın tarihimizde, 7 Temmuz 1921'de vilayet yapılan Ardahan, 1926 yılında ilçe yapılarak Kars'a bağlanmış; 1992 yılında ise tekrar il statüsüne kavuşmuştur. Bu çerçevede Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı olan Ardahan, yaklaşık olarak 3 bin yıldır, Türk milletinin şanlı tarihinin kadim bir parçasıdır. Turistik açıdan, ekonomik, kültürel, folklorik, coğrafi ve turistik bakımdan, ülkemizin potansiyel zenginliği oldukça fazla olan illerinden biridir. Neticede pek çok kıymeti bünyesinde bulunduran Ardahan ilini, burada bütün boyutlarıyla ifade edebilmem mümkün olmayacağından, kitabın adının yansıttığı ve çalışmanın üzerine inşa olunduğu temel formülasyonu, aşağıda üç madde altında, kısaca, özetlemek isterim.

İlk olarak, 'Ardahan **Değerlemeleri**' başlığında 'değerleme' kelimesine bir açıklık getirmek isterim. Değerleme kavramı literatürde, maddi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlardaki değerlerinin saptanması işlemidir. Hukuki açıdan değerlendirme, 'kıymet takdiri' anlamında kullanılmaktadır. Gündelik dilde ise, bir malın değerini belirlemek, takdir, değer biçme ve değerlendirmeye yargıda bulunma gibi anlamlara gelmektedir. Bu çerçevede 'değerleme' tabiri, Ardahan ilinin yer altı ve yer üstü varlıklarının tespitine hizmet edebilecek akademik yaklaşımları vasıflandırmak üzere kullanılmıştır. Bu çerçevede disiplinlerarası çalışmaları gerektirecek böylesi bir girişim; pek çok kişinin gözünden Ardahan'ın varlık ve potansiyellerine ilişkin bir takım spesifik değerlemelerin sistematik bir sentezinin yapılmasını gerektirir.

İkinci olarak, kitabın alt başlığında, **Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** şeklinde üç ana kavram yer almaktadır. Bu kavramlar, makalelerin içeriğine ve niteliğine uygun olarak belirlenmiştir. *Değerler* kavramı, Ardahan'ın sahip olduğu maddi ve manevi varlıklarını ele alan çalışmaları işaret etmek için tercih edilmiştir. *Potansiyeller* kavramı, Ardahan'ın hâlihazırda görünür olan ve gelecekte açığa çıkarılabilecek gizil güçlerini ifade etmek için kaleme alınan makaleleri yansıtmaktadır. *Yaklaşımlar* kavramı ise, yazarların tespit ettiği Ardahan'a ilişkin sorunlara, çözüm önerilerine ve kişisel yaklaşımlara atfen kullanılmıştır. Dolayısıyla Ardahan'ın siyaseti, tarihi ve arkeolojisi, edebiyatı ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını ele alarak çeşitli değerlendirmelerde bulunan bu kitap; bir nevi bir şehir monografisidir.

Üçüncü olarak, kitabın başlığında bir numaralandırmaya gidilerek 'Ardahan Değerlemeleri I' ifadesi kullanılmıştır. Buradaki maksadımız; bu çalışmada eksik bırakmış olabileceğimiz bazı hususları, serinin sonraki çalışmalarında telafi yoluna gidebilme hakkımızı saklı tutmaktır. Nitekim Ardahan ili, geniş bir perspektifle, etraflıca, ele alınmayı gerektiren pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahiptir. Böylesi bir zenginliğin ancak uzun vadeli ve uzun erimli çalışmalarla ortaya çıkarılabileceğine ve serimlenebileceğine inanıyoruz.

Burada bu yazıyı sonlandırırken; kitap fikrinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren, engin birikim ve tecrübeleri ile bize yol gösteren, cesaretlendiren ve bizlerden hiçbir desteği esirgemeyen Ardahan Üniversitesi Rektörü, Sayın Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamız'a en içten teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere; akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği sayesinde, Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	III
Editörden.....	V

ARDAHAN SİYASETİ

BÖLÜM 1

SİYASİ MESELE TEMELLİ OY VERME DAVRANIŞI VE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ OLUŞMASINDA REEL SORUNLARIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Ardahan İli Örneği

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Özet.....	3
Giriş.....	5
1. Araştırmanın Metodolojisi	7
2. Araştırma Bulgularının Analizi Ve Değerlendirilmesi.....	9
2.1. Sosyodemografik Özellikler	10
2.2. Genel ve Yerel Sorun Algısı	12
2.2.1. Ekonomi, İşsizlik ve Yoksulluk Sorunu	16
2.2.2. Altyapı Sorunları ve Geri Kalmışlık Sorunu (%27,0).....	18
2.2.3. Terör Sorunu.....	22
2.2.4. Tarım Ve Hayvancılık Politikalarıyla İlgili Sorun.....	22
2.2.5. Siyaset Ve Siyasal Aktörlerle İlgili Sorunlar.....	25
2.2.6. Eğitim Sorunu	27
2.2.7. Diğer Sorunlar.....	29
2.3. Siyasal Tercihlerin Oluşmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Kısa Bir Betimleme	29
2.3.1. Siyasal Bilgi/Bilinç Düzeyi ve Siyasal Tercihlerin Oluşmasında Reel Sorunların Etkisi.....	31

2.3.2. Seçmenlerin Kararlarının Netleşme Zamanı Üzerinden Bağlamsal Bir Değerlendirme	32
Sonuç	37
Kaynakça	41

BÖLÜM 2

SOSYAL MEDYA VE SİYASAL KATILIM İLİŞKİSİ: Ardahan İli Örneğinde Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma

Adem Keser

Özet	43
Giriş	44
1. Siyasal İletişim Süreci	46
2. Sosyal Medya Ve Sosyal Medyanın Özellikleri	48
2.1. Sosyal Medyanın Araçları	49
2.2. Sosyal Medya ve Geleneksel Medyanın Karşılaştırılması	50
2.3. Dijital Aktivizm	51
2.4. İfade Özgürlüğü Alanı Olarak Sosyal Medya	52
2.5. Siyaset ve Sosyal Medya	54
3. Yöntem	56
3.1. Hipotezler	57
3.2. Bulgular	58
3.2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ve Siyasete İlgili Düzeyleri	58
3.2.2. Katılımcıların Bir Önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde (1 Kasım 2015) Oy Kullanma Durumu ve Oy Verdikleri Partiye Olan Bağlılık Düzeyi	59
3.2.3. Katılımcıların Gelecekte Aktif Siyasette Görev Alma Düzeyi	61
3.2.4. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Sosyal Medya Kullanım Süreleri	62
3.2.5. Katılımcıların Sosyal Medya Üzerinden Siyasal Bir Gruba, Etkinliğe Üye Olma ve Siyasal Gösteri, Miting veya Eyleme Katılma Düzeyi	63
3.2.6. Katılımcıların Sosyal Medyada Politik Tartışmalara Girme ve Politik Paylaşımlarda Bulunma Düzeyi ve Sosyal Medyada Politik Varlık Göstermeme Sebepleri	64
3.2.7. Katılımcıların Cinsiyete Göre Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Farklılaşma Düzeyi	66

3.2.8. Katılımcıların Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Siyasete İlgili Düzeyine Göre Farklılaşma Düzeyi	68
Sonuç.....	70
Kaynakça	72

BÖLÜM 3

ARDAHAN HALKEVİ DENEYİMİ: Miyon ile Gerçeklik Arasındaki Mesafe

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyaniker

Özet	75
Giriş.....	77
1. Kuruluş Ve Misyon	78
1.1. Ardahan Halkevi'nin Kuruluşu.....	81
2. Yıllara Yayılan Atalet	84
2.1. Kadro Sorunu	87
2.2. Mali Zayıflığın Girdabında	92
2.3. Yıllara Yayılan Mekan Sorunu.....	96
Sonuç.....	103
Kaynakça	105
EKLER (Belge Örnekleri).....	109

ARDAHAN'IN TARİH VE ARKEOLOJİSİ

BÖLÜM 4

YENİ ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARINA GÖRE ARDAHAN'IN ARKEOLOJİK BULUNTULARI

Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı

Özet	119
Giriş.....	120
1. Merkez İlçe Arkeolojik Buluntuları	121
1.1. Ölçek-Kalecik Tepesi Kalesi ve Yerleşimi.....	122
1.2. Ölçek-Kuzey Kalesi.....	122
1.3. Gölgeli Kalesi.....	123

1.4. Gölgeli-Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi.....	124
1.5. Gölgeli Yüksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	125
1.6. Samanbeyli Savunma Yapısı.....	125
1.7. Hasköy ksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	126
1.8. Hasköy Gzетleme Kulesi	126
1.9. Beşiktaş Kalesi, Yerleşimi ve Kurganları	127
1.10. Sulakyurt Demir ağı ve Orta ağ Seramik Buluntuları Alanı.....	128
1.11. ağlayık-Doğı Savunma Yapısı	128
1.12. ağlayık-Kuzeydoğı Kalesi.....	129
1.13. Bayramođlu Kalesi.....	130
1.14. Bağdaşan Savunma Yapısı	131
2. Çıldır İlçesi Arkeolojik Buluntuları	132
2.1. Akçakale Adası ren Yeri.....	132
2.2. Senger Tepe Kalesi (Sur ile Gclendirilmiş Mevsimlik Yerleşimi).....	134
2.3. Semiha Şakir ksek Yayla Yerleşimi ve Ağılı.....	136
2.4. Kotanlı Eskiçağ Arkeolojik Alanı	136
2.5. Dođankaya Demir ağı ve Orta ağ Seramik Buluntuları Alanı.....	137
2.6. Şeytan Kalesi Eskiçağ Seramik Buluntuları	137
3. Gle İlçesi Arkeolojik Buluntuları	138
3.1. Kayaaltı (Omega) Kalesi	138
3.2. Köprülü ksek Yayla Arkeolojik Alanı	139
3.3. obanky Kalesi ve Yerleşimi	139
3.4. obanky Höyüđü	140
3.5. Kuzupınarı Kalesi ve Yerleşimi	141
3.6. Bellitepe-Batı Kulesi	143
3.7. Bellitepe-Doğı Kulesi ve Eskiçağ Ağılı.....	144
3.8. Bellitepe Kalesi	145
3.9. Baleşme-Kayınlık Kulesi	146
3.10. Baleşme-Şipsirik Kulesi.....	147
3.11. Baleşme-Tekmezar Kulesi ve Yerleşimi.....	148
3.12. Baleşme-am Ormanı Eskiçağ Arkeolojik Alanı	148
3.13. Durucasu-Şimşimik Kalesi	149
Sonuç.....	150
Kaynakça.....	152
Resimler	154

BÖLÜM 5
ARDAHAN'DA TARİHÎ BİR CAMİ:
Suhara Köyü Camii

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı

Özet	165
Giriş	167
1. Çıldır Tarihi Hakkında Genel Bilgi	168
2. Suhara Köyü Camii Mimari Özellikleri	170
3. Suhara Köyü Camii'nin Tarihî Geçmişi ve Tarihlendirilmesi	173
Sonuç	179
Kaynakça	181
Fotoğraflar ve Çizimler	182

BÖLÜM 6
POSOF'TA KURULAN ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Emre Gezer

Özet	191
Giriş	192
I. Kuruluş Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	194
II. Bağımsızlık Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	197
III. Zayıflama Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	202
IV. Yıkılış Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	205
Sonuç	209
Kaynakça	211

ARDAHAN'IN EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 7
ÂŞIK CİNASÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ARDAHAN

Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa

Özet	215
Giriş	216
1. Âşık Cinasî Kimdir?	218

2. Âşık Cinası'nın Şiirlerinde Ardahan	219
Sonuç	237
Kaynakça	238

BÖLÜM 8
1894 YILI TİFLİS'İN GÜRCÜCE İVERİA GAZETESİNDE
ARDAHAN SANCAĞINA YOLCULUK İZLENİMİ

Prof. Dr. Şureddin Memmedli

Özet	239
Giriş	240
1. Ön Bilgiler	240
2. Ardahan'ın Coğrafi Konumu Hakkında	241
3. Gökdağ Hakkında	243
4. Göller Hakkında	243
4.1 Aktaş/Hozapın Gölü	243
4.2. Çıldır Gölü	244
5. Taşköprü Hakkında	245
6. Köyler Hakkında	246
6.1. Akçakale	246
6.2. Çamdıra	246
6.3. Cala	247
6.4. Cambaz	247
6.5. Taşbaşı	248
7. Çıldır Terekeme Ailesinde Misafirlik	248
8. Kör İsmail'in Mertliği	250
9. Kiliseler Hakkında	251
10. Coğrafi İsimlerin Yorumu	252
Sonuç	254
Kaynakça	255

BÖLÜM 9
BİR POSOF MASALININ ETNOPEDAGOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ:
Tilkiyle Nine

Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar

Özet.....	257
Giriş.....	258
1. Etnopedagoji.....	259
1.1. Etnopedagojinin Etkili Aracı: Masal.....	260
1.2. Değer Ve Değerler Eğitimi.....	261
2. Yöntem.....	262
2.1. Masal Hakkında.....	262
3. Bulgular Ve Yorum.....	263
Sonuç.....	268
Kaynakça.....	269
Ek-1. Masal.....	270

ARDAHAN'IN SOSYO-EKONOMİSİ

BÖLÜM 10
ARDAHAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE GÜRCİSTAN İLE DIŞ
TİCARETİNİN 2010-2017 DÖNEMİNDEKİ GELİŞİMİ

Prof. Dr. Adem Üzümcü

Özet.....	275
Giriş.....	276
1. Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Durumu.....	278
2. Gürcistan Ekonomisi ve Gürcistan-Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi.....	289
3. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Dış Ticaretinin Gelişimi.....	291
4. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Gürcistan İle Dış Ticaretinin Gelişimi ve Özellikleri.....	297
Sonuç.....	304
Kaynakça.....	306

BÖLÜM 11
ARDAHAN İLİNE YAPILAN KAMU YATIRIMLARININ
ETKİNLİKLERİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ
(VZA) YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Tarık Duran & Arş. Gör. Ramazan Taşcı & Prof. Dr. Ali Çımat

Özet	309
Giriş	311
1. Yöntem	311
1.1. Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik Ölçüm Yönteminin Seçilmesi	311
1.2. Veri Zarflama Analizine İlişkin Teorik Çerçeve	312
1.3. Karar Verme Birimleri (KVB) ve Girdi-Çıktı Değişkenlerinin Seçilmesi	314
2. Bulgular	316
Sonuç	320
Kaynakça	323

BÖLÜM 12
BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN ÜNİVERSİTE
SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ
Ardahan İli Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan

Özet	325
Giriş	326
1. Üniversite-Sanayi İşbirliği	327
2. Üniversite-Sanayi İşbirliği Kanalları	330
3. Bilimsel Araştırma Yöntemleri	333
4. Ardahan İli Özelinde Üniversite-Sanayi İşbirliği Modeli	335
Sonuç	341
Kaynakça	343

BÖLÜM 13
MARKALAŞMADA TEMEL ADIM:
Marka Tescili ve Ardahan

Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç & Prof. Dr. Berrin Filizöz

Özet	347
Giriş	348
1. Marka	349

2. Marka Türleri	352
3. Marka Tescili	353
4. Ardahan; Genel Ekonomik Ve Marka Tescil Durumu	354
5. Araştırma Amacı, Yöntem Ve Kısıtlar	358
6. Bulgular	359
Sonuç	363
Kaynakça	365

BÖLÜM 14
POSOF'UN TRA2 BÖLGESİ İÇİNDEKİ YERİ VE GELİŞME EKSENLERİ
BAĞLAMINDA KALKINMA PROJELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Ar. Gör. Dr. Mehmet Gür & Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen &
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu & Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün

Özet	367
1. Posof İlçesinin TRA2 Bölgesindeki Yeri ve Mevcut Durumu	369
1.1. Konumu, Coğrafyası ve İklimi	369
1.2. Tarihçesi	370
1.3. Demografik Yapısı	371
1.4. Ekonomik Yapı	371
1.5. Tarım, Hayvancılık ve Arcılık	372
1.6. Doğal Yapı ve Turizm	374
2. TRA2 2014-2203 Bölge Planı Vizyonu ve Gelişme Eksenleri	377
3. Araştırma Yöntemi Ve Sonuçlar	379
3.1. Kantitatif Araştırma Sonuçları	380
3.2. Kalitatif Araştırma Sonuçları	382
4. POSOF için Önerilen Kalkınma stratejileri ve Projeleri	385
Sonuç	388
Kaynakça	390

ARDAHAN HAYVANCILIĞI

BÖLÜM 15

ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk & Doç. Dr. Seymur Ağazade

Özet	393
Giriş	395
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık	397
2. Ardahan İlinde Büyükbaş Hayvancılığın Mevcut Durumu	402
3. Materyal ve Yöntem	404
4. Araştırma Bulguları	405
Kaynakça	415

BÖLÜM 16

ARDAHAN YÖRESİNDEN MEVSİMSSEL OLARAK TOPLANAN SÜT VE KAŞAR PEYNİRİ ÖRNEKLERİNDE AFLATOKSİN M1 DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Özet	417
Giriş	418
1. Materyal ve Metot	422
1.1. Materyal	422
1.1.1. Süt Numuneleri	422
1.1.2. Kaşar Peyniri Numuneleri	422
1.1.3. Aflatoksin M1 ELISA Test Kiti	423
1.1.4. Süt Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.1.5. Peynir Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.2. Metot	424
2. Bulgular	424
2.1. Yaz Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	424
2.2. Sonbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Analiz Sonuçları	424
2.3. Kış Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425
2.4. İlkbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425

Sonuç.....	426
Kaynakça.....	435

BÖLÜM 17
ARDAHAN İLİ GÖLE İLÇESİ BÜYÜKBAŞ
HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Ömer Atalay & Doç. Dr. Ötügen Senger

Özet.....	439
Giriş.....	440
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık.....	441
1.1. Göle İlçesinde Büyükbaş Hayvancılık.....	443
2. Literatürde Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Swot Analizi İle Değerlendirilmesi	447
3. Materyal	449
4. Metot.....	450
5. Araştırma Bulguları.....	450
5.1. SWOT Analizi.....	461
Sonuç.....	465
Kaynakça.....	467

ARDAHAN ARICILIĞI

BÖLÜM 18
ARDAHAN ARICILIĞININ POTANSİYELİ

Kemal Yazıcı

Özet.....	471
Giriş.....	472
1. Ardahan’da Arıcılık Neden Önemlidir?	474
1.1. Arı Irkı.....	474
1.2. Koloni Sayısı.....	475
1.3. Ana Arı Üretimi.....	477
1.4. Meralar ve Mera Kapasiteleri.....	477
2. Ardahan’ın Organik Bal Üretimi Açısından Önemi	478
Sonuç.....	480
Kaynakça.....	481

BÖLÜM 19
ARDAHAN İLİ ARICILIK İŞLETMELERİNDE
KOLONİ YÖNETİMİNDE YAPILAN BAŞLICA YANLIŞLIKLAR

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

Özet	483
Giriş	484
1. Eğitim Yetersizliğinin Yetiştiricilerin Koloni Bakım ve Yönetim Uygulamalarına Yansımaları	485
1.1. Popülasyon Kontrolü	486
1.1.1. İki Ana Arılı Koloni Yönetim Sistemi	488
1.1.2. Koloni Destek Sistemi	490
1.1.3. Paket Arı Sistemi	491
1.1.4. Ana Arı Hapsi	492
1.2. Mera Kullanımı	493
1.3. Damızlık Kullanımı	494
1.4. Arı Beslemesi	495
1.5. Arı Sağlığı	500
1.6. Yanlış ve Bozuk Petek Kullanımı	501
1.7. Kışlatma	501
2. Örgütlenme ve Ürünlerin Değerlendirilmesi	503
Sonuç	503
Kaynakça	504

BÖLÜM 20
KAFKAS BAL ARISI GEN MERKEZİ VE KORUNMASI İÇİN ALTERNATİF
YÖNTEMLER

Doç. Dr. Aziz Gül & Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Özet	507
GİRİŞ	508
1. Kafkas Bal Arısı Gen Merkezi Ve Korunması İçin Alternatif Yöntemler	510
1.1 Kafkas İzole Alanları İçerisinde Islah Çalışmaları Yapılmalı	510
1.2 Yapay Tohumlama Çalışmalarına Yer Verilmeli	511
1.3 Elde Edilen Genetik Materyaller Dondurularak Korunmalı	512
SONUÇ	514
KAYNAKÇA	516

BÖLÜM 21
ARDAHAN YÖRESİ ARISININ
(*Apis mellifera caucasica* G.) ANADOLU VE DİĞER BAZI ARI IRKLARI İLE
MORFOLOJİK, DAVRANIŞ, PERFORMANS VE ÜREME ÖZELLİKLERİ
YÖNÜNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Ahmet Güler & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı & Dr. Selim Bıyık &
Zir. Müh. Gökhan Kavak & Zir. Yük. Müh. Abdurrahman Aydın &
Arş. Gör. Emre Uğurlutepe & Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

Özet	520
Giriş.....	521
1. Materyal ve Metot.....	522
2. Bulgular	523
2.1. Performans ve Davranışı	523
2.1.1. Avantajları	523
2.1.2. Dezavantajları	524
2.2. Morfolojik Yönden Genel Karakterizasyonu	525
Sonuç.....	529
Kaynakça	531

